

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi |si

Journal of Academic Language and Literature |re

YAZILI, SÖZLÜ VE ELEKTRONİK ORTAMDA KAHRAMANLIK İK®
(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2021) 21)

Gonca KUZAY DEMİR

Doç. Dr., İzmir Demokrasi
Üniversitesi
gonca.kuzaydemir@idu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8964-6355>

Deli Dumrul Anti-Kahraman Olabilir Mi?

Can Deli Dumrul Be an Anti-Hero?

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 03.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24.01.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.11.2021

Atıf/Citation

KUZAY DEMİR, G. (2021). Deli Dumrul Anti-Kahraman Olabilir Mi?. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(3), 14-32. <https://doi.org/10.34083/akaded.1004035>

KUZAY DEMİR, G. (2021). Can Deli Dumrul Be an Anti-Hero?. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(3), 14-32. <https://doi.org/10.34083/akaded.1004035>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalar üzerine günümüze kadar oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu anlatmaların yapısal analizi üzerine kurgulanmış; anlatmalarda vurgulanan toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanması farklı kahramanların maceraları ile çözümlenmiştir. Çalışmaların bir kısmı ise özellikle Dede Korkut anlatmalarındaki kahraman tiplerine yoğunlaşmıştır. Dede Korkut'un yiğitlerinin korkusuz, adaletli, cesur, akıllı ve zeki gibi bir dizi olumlu sıfatla anılan Türk destanlarında karşılaştığımız alp tipi kahraman tipolojisine uyum sağladığı tespit edilmiştir. Günümüze kadar elde edilen on üç anlatma içinde yalnızca Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasında kahraman tipinin farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Bireysel bir olayın ele alındığı anlatmanın farklılık arz eden içerik ve yapı özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu makalede; Deli Dumrul'un kahraman tipolojisi çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle Dede Korkut anlatmalarındaki alp tipinin özellikleri verilmiş, daha sonra Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasını farklı kılan özellikler belirlenmiş, Deli Dumrul'un geleneksel kahraman tipolojisinden ayrılan yönleri tartışılarak Deli Dumrul'un anti-kahraman olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda kahraman tipoloji çözümlenmesi bakımından Deli Dumrul'un Dede Korkut anlatmaları içerisindeki varlığı işlevsel olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahraman, Anti-kahraman, Dede Korkut, Deli Dumrul

Abstract

To date, quite important studies have been conducted on narratives in The Book of Dede Korkut. The vast majority of these studies are about the structural analysis of narratives; the provision of social unity and integrity emphasized in the narratives is solved through the adventures of different heroes. Some of the studies are focused on the types of heroes, especially in the narratives of Dede Korkut. It has been established that the heroes of Dede Korkut are fearless, fair, brave, intelligent who adapted to the "alp" (traditional Turkish hero) typology that appears in Turkish epics with a number of positive adjectives. Among the thirteen narratives obtained so far, only Duha Koca Oğlu Deli Dumrul differs from the hero type in his narrative. they have focused on the content and structural features of the narrative, in which an individual event is discussed. In this article; Deli Dumrul's hero typology has been tried to be solved. Firstly, the characteristics of the alp type in the Dede Korkut narratives, were given then the different properties of the narrative of Duha Koca Deli Dumrul were focused and different aspects of the typology of Deli Dumrul from alp type were discussed and whether he can be considered as an anti-hero were evaluated. At the end of the study, in terms of analyzing the hero typology of Deli Dumrul, why he was in Dede Korkut's narratives was tried to be analyzed.

Keywords: Hero, Anti-Hero, Dede Korkut, Deli Dumrul.

Giriş

Türk sözlü edebiyatında geleneksel kahraman tipinin belirginleştiği anlatmalardan bir kısmı, kahramanlık anlatmaları olarak da bilinen destanlardır. Destanlar, en genel tanımıyla bireysel menfaat ve başarılarından ziyade toplumsal birlik ve bütünlüğü önemseyen kahramanın, kendi canını hiçe sayarak toplumunu koruma veya toplumunun çıkarları ve refahı için mücadele etmesini konu alan anlatmalardır.¹ Mehmet Kaplan bu anlatmalarda yer alan kahraman tipini “alp tipi” olarak adlandırmıştır ve Türk destanlarında alp tipinin temel özelliklerini belirlerken Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ndaki kahraman tiplerinden hareket etmiştir (Kaplan, 2004, s. 5; Kaplan, 2002, s. 11-20).

Türk destanlarında toplumun yaşam şartlarına bağlı olarak ideal insan tipini temsil eden alp tipi, Dede Korkut anlatmaları özelinde Kazan Bey, Boğaç, Uruz, Bamsı Beyreg, Kan Turalı, Basat, Yigenek ve Segrek gibi kahramanlarla varlığını devam ettirmiştir. Oğuz Kağan’da cihan hâkimi olma ideolojisi, Dede Korkut Kitabı’ndaki alplar tarafından Oğuz yurdunun refahı ve güvenliğini, Oğuz Beylerinin birlik-bütünlüğünü ve ailenin birliğini sağlama ve korunma şeklinde sürdürülmüştür. Mehmet Kaplan, Oğuz Türklerine ait olan bu iki destan arasındaki farklılığın, toplumun içinde bulunduğu dinî, içtimai ve sosyal şartların değişimine bağlamış ve eski Türk dininin etkisi altında Oğuz Kağan’da alplığın cihangirlik ile birleştirildiğini; İslamiyet’i tam anlamıyla benimsememiş Dede Korkut Oğuzlarının ise kendi fizikî kuvvetlerine bağlı bir alplık anlayışına sahip olduğunu ileri sürmüştür (Kaplan, 2002, s. 11-20). Mehmet Kaplan’ı bu fikre götüren en önemli anlatmalardan biri Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu’dur. Kaplan, Dede Korkut anlatmalarında alplığın önemli bir değeri olduğunu söylerken, Oğuz Beyleri için alplığın “müstakil, sadece kendi kendisi için bir gaye ve değer taşıdığına” dikkat çekmiş ve bu duruma tekrar Deli Dumrul’u örneklemiştir (Kaplan, 2002, s. 15-16). Yine Kaplan, göçebe toplumlarda kendi kuvvetine inanan alp tipinin, tabiatüstü kuvvetlere inanmadığını, bu durumun yerleşik medeniyete sahip olanlarla arasındaki en önemli fark olduğunu belirtmiştir. Dinin kahraman tipinde meydana getirdiği değişim sonucunda “maddi kuvvetin yerini manevi kuvvet, ferdî iradenin yerini ilahî irade” almış ve alp tipi de yerini veli tipine bırakmıştır. Dede Korkut anlatmaları içinde bu iki tipin geçişi veya birleştirildiği örnekleri bulmanın mümkün olduğunu öne süren Kaplan, Deli Dumrul’un kahraman özelliklerine dikkat çekmiştir (Kaplan, 2002, s. 19). Kaplan’ı alp tipini tanımlarken kavramın sınırlarını belirleme ve açıklama mecburiyetinde bırakan Deli Dumrul anlatması; Ettore Rossi, Pertev Naili Boratav ve Orhan Şaik Gökyay gibi Dede Korkut anlatmaları hakkında önemli çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından da farklı nitelikleriyle değerlendirilmiştir (Rossi, 1999, s.

¹ Destan hakkında gelişmiş bir tanım için bk. Ekici, 2002, s. 18.

211; Boratav, 1951, s. 64-65; Gökyay, 2007, s. 887). Yapılan çalışmalarda Dede Korkut anlatmaları içerisinde Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasının farklılık arz eden içerik ve yapı özellikleri üzerinde durulmuştur.

Bu makale, öncelikle Deli Dumrul'un kahraman tipolojisini çözümlemeyi hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle Dede Korkut anlatmalarındaki alp tipinin özellikleri verilmiş, daha sonra Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasının diğer anlatmalardan farklılığı üzerinde durulmuş, Deli Dumrul'un geleneksel kahraman tipolojisinden ayrılan yönleri tartışılarak Deli Dumrul'un anti-kahraman olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışılmıştır. Bu kısımda çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak için, anti-kahramanın tanımı ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonunda kahraman tipoloji çözümlemesi bakımından; Deli Dumrul'un Dede Korkut anlatmaları içerisindeki varlığı işlevsel olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Mehmet Kaplan, özellikle de İslamiyet'in kabulünden önce cihangirlik ideolojisi ile birleşen alplık düşüncesinin Dede Korkut Kitabı'nda İslamiyet'i kabul etmekle birlikte, tam olarak özümsememiş bir toplum anlayışında değişime girerek dinî mahiyetini yitirdiğini ve daha ziyade insanın fizikî kuvvetine dayalı bir anlayışa dönüştüğünü ifade etmiştir. İslamiyet'in kabulünü esas alan bu yaklaşıma göre, İslamiyet'in tam olarak yerleşmesi ve Türklerin tam olarak Anadolu'ya hakimiyet kurmasıyla birlikte din ve kahramanlığın yeniden birleşerek yeni bir kahraman tipinin [alperen/gazi tipi] ortaya çıkması söz konusu olmuştur (Kaplan, 2002, s. 20).

Özkul Çobanoğlu, "Türk Dünyası Epik Destan Geleneği" adlı eserinde İslamiyet'in kabulünü esas alarak yapılan tasniflerden ziyade, Türk epik destan geleneğini bütüncül olarak değerlendirmeyi ve bu tipi "alperen tipi" olarak adlandırmayı tercih etmiştir. Destan kahramanlarının değişmez tip özellikleri olduğunu vurgulayan Çobanoğlu, alperen tipinin temel özelliğinin "ben merkezci" olmama ve toplumun çıkarları için kendini feda etme olduğunu ifade etmiştir (Çobanoğlu, 2003, s. 99-104).

Oğuz Kağan Destanı'ndan itibaren gelişimini gözlemleyebildiğimiz alp tipinin temel özellikleri Mehmet Kaplan'ın ve Özkul Çobanoğlu'nun konu hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak Mehmet Emin Bars tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

1. Alp tipinin kahramanlığı olağanüstü biçimde doğumundan itibaren başlar. O Tanrısal güçler tarafından belirli kabiliyet ve güçlerle donatılmıştır. Kısa sürede büyüme, süt yerine et, ekmek, şarap isteme, beşikteyken konuşma, gelecekte yapacakları ile ilgili haber verme gibi olağanüstü niteliklere sahip olarak doğar.

2. Alp tipinde toplum menfaatleri ve inanılan dünya görüşünün idealleri için varlığını feda etme duygusu bulunur. Kahramanın sadece cesur olması yetmez, bu cesaret halkın faydasına yönelik kullanılmalıdır. Alp halkının mutluluğundan başka bir şey düşünmemelidir.

3. Alp tipinde kahramanlar cesaret ve güç bakımından kendilerine denk düşmanlarla mücadele ederler. Düşmanlar da birer kahraman özelliği taşırlar; ancak bunlarda olumsuz nitelikler görülmektedir. Düşmanın güçlü ve cesur olması alp tipini daha değerli kılmakta, halk nazarında değerini daha da arttırmaktadır.

4. Alp tipi belirli bir yaşayış tarzının mahsulüdür. Alp tipi avcılık ve hayvancılıkla geçinen bir toplumun bireyidir. O yaman bir akıncıdır. Sürü, av ve akın bu toplumun ideal tipini karakterize eder. Alp tipinde cihangirlik ihtirası bulunur. Yeniği kavimlerin kendisine itaat etmelerini ister. Bu toplumdaki insanlara da kuvvetleri ölçüsünde değer verilir. Yetişen oğulun da babası gibi kahraman olması istenir. Çocuk kuvvetini ispat etmeden isim verilmez. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren bu tipe uygun olarak yetiştirilir. Ölmek ya da öldürmek bu topluluğun en önemli meselesidir.

5. Kendine güvenme ve cesaret alp tipinin en bariz özelliklerinden biridir. Çarpışmalarda düşmanla tek başına kalsa dahi kendine güveni eksilmez. Kendi kuvveti ile düşmanı yener. (Bars, 2014, s. 348-349).

Bu görüşlerden yola çıkarak, alp tipi kahraman tipolojisinin toplumsal yaşama ve kabul edilen inançlara bağlı olarak bir değişim geçirdiğini söylemek mümkündür. Oğuz Kağan özelinde Tanrı tarafından olağanüstü güç ve yeteneklerle donatılmış alp tipinin zaman içerisinde değişim geçirmekle birlikte Türk destanlarında ve Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılarda tespit ettiğimiz güçlü, cesur, iradeli, adaletli, zeki, kendine güvenen ve toplumun birliği ve bütünlüğü için fedakârlık gösterebilen kahramanlar tarafından sürdürülmüştür.

Dede Korkut Kitabı'nın mevcut nüshaları dikkate alındığında on üç anlatma içerisinde anlatmada başkışı konumunda olan ve alplık vasıflarından uzak tek bir kahraman² olduğu görülür. Bu kahraman, Dresden nüshasının beşinci boyu olan Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasındaki Deli Dumrul'dur.

Bireysel bir konunun ele alındığı anlatmada, Deli Dumrul, kuru³ bir çay üzerine kurduğu köprü ile fizikî yapısının üstünlüğünü kullanarak kendi toplumuna eziyet eden bir zorba konumundadır. Deli Dumrul'un anlatmanın başlangıcındaki amacı

² Kahraman kelimesi, bahadır ve yiğit anlamında olduğu gibi buradaki kullanımı anlatmanın başkışı anlamındadır.

³ "Kuru" kelimesinin farklı anlamları için bk. Zahidoğlu, 2000, s. 87-91.

kendisinin ne kadar güçlü, cesur bir yiğit olduğunu göstermek, bahadırılığıyla adının anılmasını sağlamaktır. Yakın bir köyde bir yiğidin ölmesi üzerine, o yiğidin canını alanın Azrail olduğunu öğrenir ve Azrail'i tanımayan Deli Dumrul başka yiğitlerin canını almaması için ona haddini bildirmek ister ve Allah'a dua ederek Azrail'i karşısına çıkarmasını dileyerek ona meydan okur. Deli Dumrul'un sözleri hoşuna gitmeyen Allah, Azrail'e Deli Dumrul'a görünmesi ve onu korkutması için emir verir. Azrail ile karşılaşan Deli Dumrul onun heybetinden tedirgin olur. Azrail'in kimliğini açıklaması sonucunda ona saldıran ve kılıç savuran Deli Dumrul, Azrail'in kuş olup pencereden uçması neticesinde yiğitleri yanında küçük duruma düşer. Ancak bu durumu gülererek ve Azrail'i dar pencereden kaçırarak kadar korkuttuğunu söyleyerek, düştüğü bu durumdan kurtulmaya çalışır. Azrail'in peşine doğanıyla düşen Deli Dumrul, bu sefer Azrail'in korkutması neticesinde ürken atından yere düşer. Azrail'in üstüne çökmesi üzerine ondan aman diler ve tüm bu yaptıklarının sebebinin içtiği şarap olduğunu, sarhoşluk etkisi altında yaptığını söyler. Azrail'in her şeyin sebebinin Allah'ın emri olduğunu söylemesi üzerine, Azrail'e aradan çekilmesini, alacaksa Allah'ın onun canını almasını söyleyen Deli Dumrul'un sözleri Allah'ın büyüklüğünü ve kadirliğini kabul etmesi bakımından Allah'ın hoşuna gider ve canına karşılık can bulması karşılığında affedileceği bildirilir. Babası ve annesine durumunu anlatıp can isteği karşılıksız kalınca vedalaşmak ve ölümü ardından eşi ve iki oğlunun akıbeti için eşi ile görüşen Deli Dumrul'a eşi canını vereceğini söyler. Ancak Deli Dumrul bu duruma istemez ve alacaksa Allah'ın ikisinin canını birlikte almasını diler. Allah, eşlerin gösterdiği fedakârlık ve bağlılık karşısında canlarını bağışlar, onlara 140 yıl ömür verir; ancak canlarının karşılığında oğulları için fedakârlık göstermeyen anne ve babanın canını alır. Anlatmanın sonunda Deli Dumrul değişir, Allah'ın birliğini ve kudretini kabul eden, Allah için insanlara hayır işleyen bir kişiye dönüşür (Gökyay, 2007, s. 111-119).

Dede Korkut anlatmaları üzerinde çalışan araştırmacılar, anlatmanın muhtevasından yola çıkarak anlatmanın diğer anlatmalardan farklı nitelikte olduğunu tespit etmiştir. Ettore Rossi, Deli Dumrul anlatmasının arkaik karakterler taşıdığını, bu nedenle sözlü gelenekte ortaya çıkışının 13. yüzyıldan çok daha eskiye dayandığını ileri sürmüştür (Rossi, 1999, s. 211). Orhan Şaik Gökyay da benzer şekilde mitolojik karakter taşıyan Deli Dumrul anlatmasının, Tepegöz anlatmasıyla birlikte anlatmalar içerisinde ayrı bir grup oluşturduğunu ifade etmiştir (Gökyay, 2007, s. 887). M. E. Meeker, anlatmanın Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatmayla birlikte Oğuz kahramanlık kimliğinin mitleri olarak görülebileceğini kaydetmiştir. İçerik özellikleri bakımından Deli Dumrul anlatmasının Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatmalar içerisinde toplum için mücadelenin olmadığı tek anlatma olduğunu ifade etmiş ve Dumrul'un insanlara zulmederken Tanrı'nın gücü karşısında teslimiyet gösterdiğine değinmiştir (Meeker, 1992, s. 400-401). Anlatmanın diğer

anlatmalardan farklılığı araştırmacıları, anlatmanın kaynağı ve ortaya çıktığı zaman hakkında fikir ileri sürmelerine yol açmıştır.⁴

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu’nu, diğer anlatmalar içerisinde farklı kılan özelliklerden bir kısmı, onun Vatikan nüshasında yer almayışıyla yakından ilişkilidir. Yapılan çalışmalarda anlatmanın Vatikan nüshasında olmayışı, müstensihin bilinçli bir tercihi olarak kabul edilmektedir. Vatikan müstensihinin aile birliğine vermiş olduğu önem nedeniyle anne ve babanın oğulları için canlarını vermeyişi, diğer anlatmalarda Deli Dumrul’un adının yer almaması nedeniyle anlatmalar arasındaki bağlantının kurulamayışı, kısmen de İslam açıdan uygun olmayan kimi unsurları içermesi Vatikan nüshasında yer almamasına sebep olarak görülmüştür (Pehlivan, 2015, s. 483, 486). Bu sebeplere Gürol Pehlivan’ın ifadesiyle Vatikan müstensihinin “Kazan taraftarlığı”nı da eklemek gerekmektedir. Vatikan nüshasının adı Hikyet-i Oğuznme-i Kazan Beg ve Gayrı’dır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu’nda Kazan Bey ve Uruz ile ilişkili hiçbir nokta bulunmamaktadır (Rossi, 1999, s. 196; Gökyay, 2007, s. 645, 866; Pehlivan, 2015, s. 481). Tüm bunlar anlatmanın, Vatikan nüshasında yer almayışının sebepleri olabilir. Ancak Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu’nu diğer anlatmalar arasında farklı kılan özellikler bunlarla sınırlı değildir. Anlatma yapısal olarak analiz edildiğinde, Deli Dumrul anlatmasının, kahramanın ailesinin tanıtımı, olağanüstü doğumu, eğitimi, ad alması gibi geleneksel kahraman kalıbı açısından önemli epizotlara sahip olmadığı görülür. Gürol Pehlivan anlatmada “Başlangıç durumu: köprü”, “Dönüştürücü ge: kutsala müdahale”, “Eylemler Dizisi”, “Dengeleyici/Düzenleyici ge: Deli Dumrul’un Nedameti” ve “Bitiş Durumu: Yenilenme” şeklinde bir yapısal analiz gerçekleştirmiştir. Pehlivan, anlatmada dönüştürücü ögenin “kutsala müdahale” ve Dengeleyici/Düzenleyici ögenin ise “Deli Dumrul’un nedameti” olması bakımından farklılık göstermesine rağmen, bu farklılığın anlatmanın kişisel olgunlaşma tecrübesi olarak okunması halinde anlaşılabilceğini ileri sürer (Pehlivan, 2015, s. 108-117, 186). Deli Dumrul anlatması, insanın ilahî irade ile bir sınavı gibidir. Anlatmanın başında, Azrail’e meydan okuyan Deli Dumrul, bir nevi ilahî iradeye karşı gelmiştir. Anlatmada, dünya hayatında fiziki gücü ile korkusuz ve zalim Deli Dumrul’a, mutlak irade karşısında acizliği gösterilmiştir.

Anlatma kahraman tipleri açısından da oldukça farklıdır. Anlatmada Allah ve Azrail gibi İslam unsurlar yer almaktadır. Allah, İslam dininin tanrı anlayışını aksettiren şekilde her şeyin sebebi olan, kadirdir. O ne isterse o olur. Anlatmada, İslam inancın bir diğer görüntüsü Azrail’dir. Azrail, Allah’ın vadesi yeten kullarının canını almakla görevli melektir. Deli Dumrul’un Allah’ı kabul etmekle birlikte,

⁴ Anlatmanın kaynağı hakkında araştırmacıların ileri sürdüğü görüşler için bk. Gökyay, 2007, s. 734-735, 742-743, 850; Boratav, 1951, s. 64-65.

Azrail'i tanımaması nedeniyle ona karşı koyabileceği düşüncesi içindedir (Pehlivan, 2015, s. 109). Bu durum Deli Dumrul'un İslamî inancını tam olarak tüm kaideleriyle bilen ve uygulayan bir Müslüman kimliğinden çıkarır. Anlatmada "Allah" tefekkürü, iletişime açık ve daha realist bir kavram olarak karşımıza çıkar (Gökay, 2007, s. 887).

Dede Korkut anlatmalarında yer alan fedakâr anne tipi (Ekici, 1999, s. 127), bu anlatmada yer almadığı gibi, bu anlatmada anne tipi dünyaya bağlı, canını oğlu için veremeyen bir olumsuz bir niteliktedir (Pehlivan, 2015, s. 301). Bu anlamda Deli Dumrul'un babası da farklılık arz etmektedir. Soyunun devam etmesi için bir oğul isteyen Oğuz beylerinin yanında, ihtiyar olmasına karşın yetişmiş oğlu için canını veremeyen bir babadır.

Dede Korkut anlatmalarının bir bütünün parçaları şeklinde düşünülmesine yol açan, Oğuz yiğitlerinin adlarının diğer anlatmalarda olması durumu bu anlatma için geçerli değildir. Diğer Oğuz beylerinin anlatmada yeri olmadığı gibi, Deli Dumrul'un ve babası Duha Koca'nın adları başka anlatmalarda da yer almamaktadır (Gökay, 2007, s. 645, 866). Ayrıca Deli Dumrul anlatması, Dede Korkut Kitabı'nda arasöz kullanılmayan tek anlatmadır (Pehlivan, 2015, s. 198).

Çalışmamızda daha önce verdiğimiz alp tipi kahramanların özellikleri dikkate alındığında, Deli Dumrul'un bu niteliklere sahip olmadığı görülmektedir. Anlatmada Deli Dumrul'un ailesinin tanıtımı, olağanüstü doğumu, ad alması gibi anlatmanın merkezinde yer alan kahramanın, doğuştan getirdiği kahramanlık özellikleri yer almamaktadır. Deli Dumrul, epitetlerle fiziki gücü ile ön plana çıkarılmış kuvvetli bir Oğuz yiğididir. Anlatmada onun için kullanılan epitetler "deli" ve "ademiler evreni" şeklindedir. Kuru çayın üstüne köprü kurması ve bu köprüden geçene de geçmeyene de yaptığı eziyet "deli" diye anılmasına yol açmıştır; "ademiler evreni" epitetiyle Deli Dumrul'un fiziki yapısı ve gücü vurgulanmıştır (Pehlivan, 2015, s. 198). Ancak onda toplumun menfaatleri için gücünü kullanma eğilimi görülmez. Aksine Deli Dumrul kuvveti ile insanlara bir nevi zorbalık yapar ve toplumun huzurunu ve refahını bozar. Anlatmada toplumsal bir sorun göze çarpmaz. Toplumsal açıdan tek sorun Deli Dumrul'un kuvvetinden cesaret bulduğu zorbalığıdır. Anlatmanın başında bireysel ideallere sahip Deli Dumrul, gücü ve kuvveti ile herkese galip gelmeyi amaçlar ve bu şekilde anılmak ister. Allah inancına sahip olmakla birlikte, Azrail'in kim olduğunu bilmeyen Deli Dumrul, bir yiğidin canını alanın Azrail olduğunu öğrenince, bir daha yiğitlerin canını almasın diye ona meydan okur. Bu durum, toplumsal bir sorunu ortadan kaldırmak amacından çok, kuvveti ile nam salmak isteyen Deli Dumrul'un kendi iktidarının sarsılmasını önleme ve kendinden güçlü birinin olmadığını kanıtlama çabası gibi okunabilir. Bu nedenle ahmakça cesurluk göstererek Azrail'e meydan okuyan Deli Dumrul, yiğitleri yanında küçük duruma düşmüş ve nihayetinde ilahî kudret karşısında aciz kalmış ve ölümü kabullenmiştir. O, alp

tipinin mücadelecî tavrına sahip değildir. Tüm bu farklılıklar Deli Dumrul'u alp tipinden ayıştırdığı gibi, anti-kahraman olarak kabul edilip edilemeyeceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu konuya geçmeden önce, burada öncelikle anti-kahramanın özelliklerinin ne olduğu üzerinde durmamız gerekmektedir.

Anti-kahraman terimi ilk olarak 1714 yılında kullanılmış olsa da; anti-kahramanın varlığı ilk olarak Dostovesky'nin "Yeraltından Notlar" (1864) eserinde belirginleşir. Batı edebiyat geleneğinde kahraman tipi gibi, anti-kahramanın kökeni de Antik Yunan edebiyatına kadar iner. Orta Çağ'da kahraman şövalyeleri yeren alaycı anti-kahramanlar çoğalmıştır. 16. yüzyılda pikareks roman geleneğinde anti-kahraman örnekleri tespit edilmekle birlikte, 17. yüzyılda yazılan Don Kişot (1605) bu geleneğin en meşhur örneğidir. 18. ve 19. yüzyıllarda gelişen ve değişen anti-kahramanlar 20. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın geçirmiş olduğu sosyal, kültürel ve siyasal değişimlere paralel olarak çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında edebiyatta yaygın bir anti-kahraman kullanımı vardır (Kadiroğlu, 2014, s. 4-10; Yaşar, 2020, s. 23-27).

Edebiyat terimleri sözlüklerine bakıldığında; "Geleneksel kahramanlık niteliklerinden (cesaret, idealizm ve metanet gibi) yoksun, çoğu zaman acıklı, komik, hatta antisosyal bir figür olan bir kahraman türü." (Beckson & Ganz, 1995, s. 15); "kahramanca niteliklerden açıkça yoksun bir kahraman ya da kayda değer bir figür." (URL1); "zihin ve ruhun asaleti, eylem ya da amaç ile yönelmiş bir yaşam ya da tutum ve benzerleri gibi kahraman yapan niteliklerden yoksun bir kahraman." (URL2); "Kahraman olmayan ya da geleneksel bir kahramanın antitezi olan bir kahraman. Geleneksel kahraman gösterişli, güçlü, cesur, becerikli veya yakışıklı olsa da anti-kahraman beceriksiz, şanssız, sakar, aptal, çirkin veya palyaço olabilir." (URL3); "Modern bir romanda ya da oyunda, karakteri ciddi bir edebi eserin geleneksel kahramanı ya da kahramanı ile ilişkilendirdiğimizden çok farklı olan başkişi. Büyüklük, haysiyet, güç veya kahramanlık göstermek yerine, anti kahraman küçük, alçakgönüllü, pasif, etkisiz veya sahtekardır." (Abrams, 1999, s. 11); "Bir oyunda veya romanda nitelikleri sergileyen ana karakter, genellikle 'kahramanca' olarak kabul edilenlerin tam tersi. Anti-kahraman korkak, zayıf, beceriksiz ya da sadece şanssız olabilir." (Quinn, 2006, s. 28-29) şeklinde birbirine yakın ifadelerle tanımlanan anti-kahraman, daha ziyade anlatmada başkişi olmakla birlikte geleneksel kahraman tipinin sahip olması beklenen temel niteliklerden yoksun bir tip olarak tanımlanmıştır.

Anti-kahramanı tanımlamak için öncelikle kahramanın niteliklerinin bilinmesini şart koşan bu ve benzer tanımlar, konu hakkında yapılan inceleme çalışmalarında da sürdürülmüştür. Türk fıkra tipleri içerisinde özel bir yeri olan Nasrettin Hoca'nın bir anti-kahraman olarak değerlendirilip

değerlendirilemeyeceğini tartışan Evrim Ölçer Özünel makalesinde anti-kahramanı; “Kahraman karşıtı, eski moda kahraman anlayışına ait ataklık, güç, cesaret ve beceriklilik gibi özellikler gösterebilen, kahramanın anti tezidir... Anti-kahraman yolculuğunda başarısız olmaya kaderlidir.” şeklinde açıklamıştır (Ölçer Özünel, 2008, s. 26).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiliz tiyatrosunda anti-kahramanın özelliklerini inceleyen Murat Kadiroğlu, “Anti-kahramanın yüksek ahlaki değerleri olmayabilir ve mitoloji, hikâye ve destanların geleneksel ana karakterinin tersine bayağı özelliklere sahip olabilir. Yürekli biri olmaktan uzak korkağın teki de olabilir. Bunun sonucunda bir kurtarıcı veya lider olarak onurlandırılmayabilir. Sözde cesur davranışlarıyla bir savaş madalyası hak ettiğini iddia edebilir; lakin aslında bunu hak etmemektedir veya açık bir şekilde bunu başaramaz.” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (Kadiroğlu, 2014, s. 5).

Anti-kahramanı, olumsuz düşman tipi kahramanla örtüştüğünü ifade eden Mehmet Emin Bars, kavramı “Anti-kahraman çoğu kez bir kahramanın ruhsal ve zihinsel asaletinden yoksundur. Hayatı ve davranışları anlık nedenler ve eylemlerle yönlendirilir.” şeklindeki açıklamıştır (Bars, 2015, s. 268).

Eaton, “Rough Heros in New Hollywood” adlı makalesinde, “Anti-kahraman, onu geleneksel kahramandan daha ‘insan’ yapan kırılğanlıklar ve ahlaki karmaşıklıkla belirlenmiş bir kahramandır. Anti-kahraman tipik olarak mahkûmiyet, cesaret, fiziksel cesaret veya zekâ gibi geleneksel kahramanca niteliklerden yoksundur ve genellikle kibir, kıskançlık, tembellik vb. gibi zayıf yönleriyle yoldan çıkar. Bu kusurlara rağmen, anti-kahramanın yanlış yönlendirilmiş ve bazen yanlış anlaşılmiş olsa da özünde iyi olduğu ortaya çıkar.” şeklinde görüşlerini ifade etmiş ve bu kahramanın sempati duyulacak kadar kabul edilebilir olduğunu ileri sürmüştür (Eaton, 2016, s. 515-516).

Bir başka kaynakta anti-kahramanın özellikleri; ne tamamen iyi ne de tamamen kötü olan; bireylere, topluma ya da kendine keder çektirme kaderi olan; geçmişteki olaylar veya kaderi tarafından yönlendirilen; takıntılı; hikayenin sonunda ölmesi gerekmemekle birlikte belirsiz bir sona sahip olan; kendine karşı bile bir kanunsuz gibi davranabilen; kendi kurallarına ve değerlerine göre hareket eden; hayatında trajedi barındıran; trajik bir kusura sahip ya da sahip olmayan; gerçek kimliğinden yoksun; kimi zaman hayal kırıklığına uğrayan; güçlü ideallerden yoksun; tepkisel; eylemsiz; kaderle değil, mevcut koşulları ile savaşıyor tipler olarak belirlenmiştir (Smith, 2013, s. 13).

Ergin Yaşar tarafından hazırlanan tez çalışmasında daha ziyade Antik Yunan mit, tragedya ve modern kahramanları üzerinden konvansiyonel kahramanın özellikleri belirlenmiş ve bu kahraman tipi ile anti-kahraman arasındaki farklılık

tablolaştırılmıştır. Bu tabloya göre; geleneksel kahramanın tipik özelliklerine karşın anti-kahramanın nitelikleri ele alınmıştır (Yaşar, 2020, s. 32).

Konvansiyonel Kahraman	Anti Kahraman
İdealist	Realist
Barış yanlısı	Asi
Kötülerle mücadele eder. Mucizelerle karşılaşır.	Pasif veya sistemin parçası haline gelmiştir.
Problemlerle yüzleşir.	Problemden kaçar ya da basit yolu seçer.
İyi niyetli duygularla dürtülenir.	Genellikle temel duygularla dürtülenir.
Genellikle yakışıklı veya güzeldir.	Genellikle sıra dışı bir görünüme sahiptir.
Aşkı karşılıklıdır ve kazanmak için mücadele eder.	Karşılıksız aşk yaşar ya da kaybeder.
Olağanüstü yetenekleri vardır.	Sıradandır.
Geleneksel ahlaki değerlere sahiptir.	Kendisine özgü ahlaki kurallara sahiptir.
Yasalara bağlıdır.	Çoğu zaman suçludur. Bireysel anarşisttir. Hedefine giden yolda her şey mubahtır.
Karar verir, uygular ve olayların seyrini değiştirir.	İradesi dışında bir şeye itilebilir. Hakkında karar verilir.
Tipik bir şövalye ve beyaz atlı prenstir.	Hor görülendir.
İradelidir.	İradesiz ve savruktur.
Hedefinde başarılıdır ya da hedefi uğruna ölür.	Başarısızdır, hedefsizdir veya kaybetmeye mahkumdur.
Yaşam amacını keşfetmek, sorunların üstesinden gelmek ve kaderinin peşinden gitmek ister.	Kişisel çıkarlarına göre hareket etme ve dış dünyaya karşı kendisini koruma eğilimindedir.
Yaşadıklarından ders çıkarır ve değişir.	Değişmez.
Karmaşa içinde dahi olsa kararsız değildir.	Kararsız ve gizemlidir. Çoğu zaman anlaşılmaz ve öngörülemez olabilir.
Toplumun bir parçası ya da lideridir.	Toplum tarafından ötekileştirilmiş ve dışlanmıştır.
Toplumu önemser.	Toplumu değil kendini önemser.

Geleneksel kahramanın tüm idealist özelliklerine karşın, geniş bir zaman diliminde değişim göstermiş anti-kahramanların niteliklerinin eşleştirilmesi, yani bu anlamda toplumun geleneksel kahraman algısının belirli olduğu bir zaman diliminde eş-zamanlı ortaya çıkan anti-kahramanların özelliklerinin verilemeyişi karşılaştırmayı problemli hale getirmektedir. Bununla birlikte geleneksel kahramanın “yaşadıklarından ders çıkarır ve değişir” bir özelliğe sahipken, anti-kahramanın değişmeyen kişilik özelliğine sahip oluşuna dair tespit oldukça dikkat çekicidir.

Edebiyat terimleri sözlüklerinde olduğu gibi konu hakkında yapılan inceleme çalışmalarında da anti-kahramanı tanımlamak için, öncelikle kahraman tipinin niteliklerinden yola çıkılmış ve bu niteliklere sahip olmamakla birlikte anlatmaların merkezinde yer alan başkişi (ana karakter/kahraman) “anti-kahraman” olarak tanımlanmaya çalışmıştır.⁵ Klasik dönemden modern edebiyat eserlerine kahraman tipolojisinin değişmesi, anti-kahramanın kahraman tipolojisine uymayan özelliklere sahip değişken ve bağımlı bir yapıya sahip olması, anti-kahramanın tanımlanmasını zorlaştırmıştır (Turan Tilbe, 2019, s. 150-152). Ayrıca anlatmalarda kahramanlık niteliklerinden yoksun oluşu sebebiyle sıklıkla anlatmalarda kahramanın karşısında yer alan olumsuz tip (antagonist/karşıt kahraman) ile karıştırılmıştır. (Kadiroğlu, 2014, s. 16). Öyle ki kaba kahramanlık için de benzer bir durum söz konusudur. Oysaki kaba kahraman da olumsuz kahraman tiplerinden biridir ve tam olarak anti-kahramanı karşılamaz (Eaton, 2016, s. 516). Bu durumda anti-kahramanların, olumsuz niteliklerden daha çok, toplumun değer yargıları ile uyumsuz “marjinal bireyler” olabileceği ortaya atılmıştır (Bayrak Akyıldız, 2014, s. 18). Anti-kahramanlar ortaya çıktıkları dönemde kahramanlık algısının karşıt nitelikleriyle donatılırken, aslında onlar “hiyerarşilerin tartışıldığı ve değerlerin gerçekten yeniden gözden geçirildiği büyük bir toplumsal karışıklık dönemlerinde sarsılmaz gibi görünen değerlere itiraz edebilme” özelliklerine sahiptir (Culea & Sucui, 2017, s. 53). Bu anlamda anti-kahramanların toplumda dönüştürücü bir işlevi vardır. Bu işlev şu şekilde açıklanmıştır:

---

⁵ Anti-kahramanın başka çalışmalarda da benzer ya da yakın ifadelerle tanımlandığı görülür: “Anti-kahraman, romanın alışılmış merkezi karakterine karşıt bir kurgu unsuru olarak geleneksel kahraman tipine ve onun seçkin yönlerine uzaktır. Anti-kahraman ne güçlü bir kişilikle ne belli değerleri temsil etmesiyle ne vakarı ve bilgisiyle öne çıkar; sinik, başarısız, dünya gerçekliğinden uzak, toplum yaşantısıyla uyumsuz bir görünüm çizer.” (Özdemir, 2018, s. 498); “Anti-kahraman ise; idealizm, soyluluk, yücelik, fedakârlık gibi özelliklerden uzaktadır. Bunların yerine gaddar, acımasız, alaycı, toplumsal değerleri küçümseyicidir. Ancak bu özellikler anti kahramanın her zaman salt kötü bir karakter olduğunu göstermez. O, kötü karakterin özelliklerine sahipken konvansiyonel kahramanın dürtüleriyle de hareket edebilir fakat onun yöntemi farklıdır.” (Yaşar, 2020, s. 31)

Toplum ya da tek tek bireyleri yapmış oldukları seçimlerden ve yaşadıkları hayattan en fazla kuşkuya düşüren şey, imkânı varken bu seçimleri yapmayan ve bu hayatı yaşamayan bireylerdir. Anti kahramanlar bu yüzden herhangi bir manifesto olmaksızın yahut açıkça sosyal eleştiri yapmaksızın da dönüştürücü bir güce sahiptirler. Kıyısında kaldıkları toplumun bireylerini kuşkuya düşürerek başarılar bunu.” (Bayrak Akyıldız, 2014, s. 27).

Toplumların değişim ve gelişim aşamalarına bağlı olarak her toplumun kahraman tipolojisinin farklılaştığı göz önüne alınarak, anti-kahramanların da toplumun içinde bulunduğu sosyal, iktisadi ve siyasi şartlar altında bireysel özelliklere sahip olduğu ve onların “eylemde bulunduğu ve söz söylediği zaman dilimine bağlı olarak kimliğinin” değerlendirilmesi gerekmektedir (Kadiroğlu, 2014, s. 32-33; Yaşar, 2020, s. 31-32). Bu açıdan bakıldığında geleneksel kahraman tipinin yer aldığı destan dönemi eserlerinde anti-kahramanı belirlemek bir nebze daha kolay hale gelmektedir. Ancak bu durumda karşımıza çıkan bir başka sorun geleneksel kahraman tipinin yaygın olduğu devirlerde kimi eserlerde anti-kahramanın yer alma sebebinin ve anti-kahramanın işlevinin tespiti olmaktadır. Ancak bu çalışmadaki temel sorunumuz Dede Korkut anlatmaları içerisinde Deli Dumrul’un anti-kahraman olarak kabul edilip edilemeyeceğidir.

Anti-kahraman hakkında tüm bu verilen bilgilerden yol çıkılarak Deli Dumrul’un tipolojisini değerlendirdiğimizde; Deli Dumrul anlatmanın başından itibaren yukarıda değinmiş olduğumuz çok sayıda sebepten ötürü anti-kahraman kategorisine girmektedir. Geleneksel kahraman kalıbına özgü ailesinin tanıtımı, doğumu, ad alması, eğitimi gibi önemli epizotlardan yoksun olarak, anlatmada karşımıza çıkan Deli Dumrul, fizikî üstünlüğüyle kendi toplumundaki insanlara zulmeden bir zorbadır. Yaptığı delilik aslında onun kendi kuvvetine olan inancından kaynaklanır. Geçenin de geçmeyen de dövuğüğü kuru çayın üstündeki köprü, aslında Deli Dumrul’un kurduğı kendi iktidarının bir göstergesi gibi yorumlanabilir. Bu iktidar mantıksızlık ve adaletsizlik üzerine kurulmuştur. Bu anlamda iktidar sahibi Deli Dumrul’dan başkası toplumun üzerinde ürkütücü olamaz. Anlatmada bir yiğidin hastalık sonucu canını alan Azrail’i bilmeyen Deli Dumrul’un ilahî kudretin temsilcisine meydan okuması, kahramanın ilk mücadelesidir ve bu mücadele Deli Dumrul’u acizleştirmekte, akılsızlaştırmakta ve onun Müslümanlığına zarar vermektedir. Azrail ile karşılaşmalarında “düşman”ı elinden kaçırın ve yine atını zapt edemeyip attan düşen Deli Dumrul, artık kırk yiğidinin ve toplumunun gözünde beceriksiz, aciz ve zayıftır. Azrail’in göğsüne çökmesi üzerine, tüm bu davranışlarının sarhoşluktan kaynaklandığını söylemesi, bir anlamda bahane arayışı, onun acizliğini perçinler. Ancak anlatmanın başından beri Allah’ın varlığına birliğine inanan ve bu kısımda dile getirerek alacaksa canını Allah’ın almasını söyleyen ve Allah’tan aman dileyen Deli Dumrul, (yaratılmış) insana özgü fizikî gücün, ilahî

kudret karşısında zayıflığının temsilidir. Ölümü kabullenmiştir. Ancak Allah'ın canına karşılık can bulması şartıyla ölümden kurtulabilir. Canına karşılık can bulma arayışı, Deli Dumrul'un ikinci mücadelesidir. Bu mücadelede, Deli Dumrul ona canını verebilecek yaşlı anne ve babasına gider. Ancak Deli Dumrul'un zayıflığı, baba ve annesinin onun için can vermeyişiyle yükselir. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılarda bulunan oğul kıymeti, bu anlatmada söz konusu değildir. O artık acınacak durumda, ölümün eşiğinde, babası ve annesi için dahi kıymetsiz niteliktedir. İlahî açıdan çaresizliği ve zayıflığı onaylanan Deli Dumrul, artık dünyevi açıdan da yalnız, çaresiz, zayıf ve eylemsizdir. Bu durum anti-kahramanların "kaderlerini çizen dışarıdan herhangi bir müdahaleye karşı bir harekette bulunmaz ve buna karşı mücadele etmez. Edebiyatta, anti-kahraman öncelikle etki eden değil kurban gibi dünya tarafından baskı altındaki biri olarak ortaya çıkar" özellikleriyle de uyumludur (Kadiroğlu, 2014, s. 23). Artık alp tipinin ölümü kabullenemeyen mücadelecî ruhunu kaybeden Deli Dumrul, bu hali son bir kez eşi ile vedalaşma, helalleşme ve ona vasiyetini iletme durumunda da sürdürür. Eşine çok kıymet veren ve ondan bir can talebinde bulunmayan Deli Dumrul, eşine kendisinden sonra başka biri ile evlenmesini ve çocuklarını öksüz koymamasını vasiyet eder. Bu durum Deli Dumrul'un eşine olan sevgisi ve ailesinin geleceğine dair kaygılarının bir göstergesi olarak okunabileceği gibi, Deli Dumrul'un geleneksel kahraman kalıbına uymayan bir başka aykırı özelliği olarak da yorumlanabilir. Kanaatimizce alp tipinin ölümü kabullenemeyeceği gibi ölümden sonra dahi olsa eşini bir başkasıyla paylaşamayacağını ve hatta kendi çocuklarına başkasının babalık yapmasını kabullenemeyeceğini ifade etmek çok iddialı olamaz. Deli Dumrul'u bu kısma kadar anti-kahraman niteliklerinden ayıran tek bir özellik bulunmamaktadır. Ancak eşi ile Deli Dumrul arasındaki lirik soylamada açıkça tespit edilebilen eşler arasındaki bağlılık ve sevgi, eşinin Deli Dumrul için canını feda edeceğini söylemesi, Deli Dumrul'un alacaksa ikisinin canını birden alması için Allah'a dua etmesine neden olur. Bu noktada ölümü kabullenmiş Deli Dumrul'u harekete geçiren durum, eşinin fedakâr tavrı olarak yorumlanabilir. Eşi, duyduğu sevgi ve derin bağlılıkla Deli Dumrul'a vasiyetini yerine getireceğini söyleseydi ve onun için canını vermeyi teklif etmeseydi acaba Deli Dumrul yine Allah'a ikisinin canını birlikte alması için dua eder miydi sorusu bir muamma olarak karşımızda durmaktadır. Bu açıdan Deli Dumrul'un eşinin tavrı ile eylemde bulunması, onu anti-kahramandan ayırmaz. Çünkü başkalarının iradesi altına girebilen anti-kahramanlar, yönlendirilebilir bir pasifliktedir. Ancak duasında Allah'ın varlığını, birliğini kabul ettiğini yineleyen ve onun için hayır yapacağını dile getiren Deli Dumrul, bağışlanmıştır. Allah her ikisine de yüz kırk yıl ömür vererek bir anlamda mükafatlandırmıştır. Allah'ın Deli Dumrul'u bağışlaması ve eşi ile geçireceği uzun bir ömür ile mükafatlandırması, iki sebepten kaynaklanabilir. Bunlardan ilki, çiftler arasında duyulan sevgi ve bağlılık;

ikincisi ise, Deli Dumrul'un ilahî kudretin büyüklüğünü kabul ederek, bundan sonrasında yapacağı her işi onun için yapacağını bildirmesidir.

Olağanüstü bir deneyim sonucunda değişen Deli Dumrul anlatmasını, Joseph Campbell'ın kahramanın erginlenme yolculuğu şeklinde değerlendirmek mümkündür. “Bir kahraman olağan dünyadan çıkıp doğaüstü tuhafıklar bölgesine doğru ilerler: burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer kazanılır: kahraman bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri döner.” (Campbell, 2013, s. 42). Bu durumda Deli Dumrul, Azrail'e meydan okuma esnasında bir yolcuğa çıkmış ve bu yolculuk esnasında mücadele ettiği düşman, ilahî kudretin gücü karşısında Deli Dumrul'a acizliğini hatırlatmış, her şeyin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiği imanına ulaşmıştır. Nitekim anlatmanın sonunda Deli Dumrul'un Allah'a duası da verilmek istenen mesajın doğrudan kahraman ağzından aktarıldığı bir kısımdır. Bu soylamada; Allah'ın yüceliği, büyüklüğü vurgulanmış, cahillerin Allah'ı gökte araması eleştirilmiş, Allah'ın müminlerin kalbinde olduğu, daim olduğu, azamet ve kudret sahibi olduğu ve her işin onun rızası için yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Gökyay, 2007, s. 118). Campbell'a göre kahramanın erginlenme yolunda çıktığı bu tehlikeli yolculuk, aslında bir keşiften ziyade yeniden keşif çabasını ifade etmektedir. Yolculuk sonunda elde edilen tanrısal güçler, ki biz buna bilgi de eklemek istiyoruz, aslında en başından beri kahramanın kalbindedir. Bu açıdan “kahraman, hepimizin içinde saklı duran, yalnızca bilinmeyi ve yaşama katılmayı bekleyen tanrısal yaratıcı ve kurtarıcı imgenin simgesidir.” (Campbell, 2013, s. 50-51). Deli Dumrul'un değişimi de bu anlamda erginlenme yolculuğu olarak yorumlanabilir. Ancak kahraman tipolojisi çözümlenmeye çalışılırken, anlatmanın sonuna kadar anti-kahraman özelliğini koruyan Deli Dumrul'un anlatmanın sonunda geçirdiği değişimin onun anti-kahraman tipolojisinden ayırıp ayırmadığını tartışmak gerekmektedir.

Olağanüstü tecrübe sonucunda kahramanın değişimini konu edinen, bu anlamda da Deli Dumrul'un değişimine paralellik arz eden Aziz Paul hakkındaki geleneksel Hıristiyan anlatması konuyu karşılaştırmalı olarak incelememiz açısından fayda sağlayacaktır. Anlatmaya göre; Paul, Hıristiyanların yeminli düşmanıdır. Bir seyahat esnasında ilahî bir vahiy yaşar ve Mesih'in sesine eşlik eden parlak ışık tarafından geçici olarak kör edilir. Bu deneyim Paul'u dönüştürür ve Aziz Paul o günden sonra Mesih'in en önde gelen elçisi ve Hristiyanlığın en eski ve en etkili ilahiyatçılarından biri olur. Aziz Paul'un aktif olarak bir dönüşüm peşinde olmamakla birlikte, yaşadığı olağanüstü deneyimdeki pasifliği, anti-kahramanın tipik bir örneği olmasını sağlamıştır. Anlatmanın sonunda Aziz Paul, geçmiş günahlarının bağışlanması ile hayırsever bir çağrının barışçıl bir kucaklamasıyla düzeltmeye eğilimli, değişmiş bir adamdır. Aziz Paul prototipik anti-kahramanın bir örneği olarak kabul edilir (Fitch, 2005, s. 3, 12).

Aziz Paul'un yaşadığı ilahî tecrübe ile değişimi, Deli Dumrul'un değişimiyle oldukça paraleldir. Deli Dumrul'un değişimi, Aziz Paul'da olduğu gibi, olağanüstü bir tecrübe ile ilahî kudretin etkisiyle gerçekleşmiş, kahramanın kendi iradesi dışında olan pasif değişim olarak yorumlanabilir. Yani bu değişim, kahramanın kendi motivasyonu ve iradesi ile gerçekleştirmiş olduğu bir eylemden farklıdır. Anlatmanın başından itibaren Allah'ın varlığı ve birliğine fikrine sahip olmasına rağmen bireysel tavrını korur. Yaşadığı olağanüstü tecrübe ise onun ilahî kudret karşısında acizliğini ortaya koyduğu gibi, her şeyin sebebi olan Allah olduğu gibi, her şeyin de Allah için yapılabileceği fikrine eriştirir. Anlatmanın sonunda o, artık olumlu bir tipe dönüşmüş; eşinin kocası, oğullarının babası olmuş, sorumluluklarını üstlenmiş ve insanlara hayır eden bir kimlik kazanmıştır. Yeniden aile birliğine kavuşan ve toplum içinde kendi yerini belirleyen Deli Dumrul, başlangıcı itibariyle topluma eziyet eden, bireysel idealleri olan bir tip iken toplumu için hizmet eden ve bu anlamda toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasında etkin olan bir kahramana dönüşmüştür.

Deli Dumrul'un bu değişimi dikkate alındığında, ilahi kudretin alanına yaptığı müdahale sonucunda, ilahi kudretin gücü ile sınanan ve acizliği ve zayıflığı hem ilahi kudret hem de toplum nezdinde ortaya konan Deli Dumrul, aslında Dede Korkut anlatmaları içinde Tanrı'nın varlığını ve birliğini, her şeyin onun iradesi ile gerçekleştiğini bildiren, bu anlamda Orhan Şaik Gökyay'ın da ifade ettiği üzere İslamiyet'i kabul etmekle birlikte, tam olarak şeri kaidelere tabi olmayan Oğuz beylerinin (Gökyay, 2007, s. 987-988) içinde bir öncüdür. Bir anti-kahraman olarak onun yaşadığı bu kötü tecrübe ve onun sonunda elde ettiği kutsal bilgi, Oğuz toplumu için bir değişimin habercisidir. Anlatmanın başında deliliği ile nam salan Dumrul, İsa Kocakaplan'ın deyişiyle "Bilge Dumrul"a dönüşmüştür (Kocakaplan, 2004, s. 20).

Deli Dumrul, bir anti-kahraman olarak, eski Türk dinine göre Tanrılık veyahut yarı-Tanrılık vasıflarıyla kutsanmış alplık anlayışına aykırı bir kahramandır. O, anlatmada kahramanın anti-tezi olarak yaratılmıştır. Anti-kahramanın toplumun yaşadığı kriz ortamlarında tipik bir temsilci oluşu (Turan Tilbe, 2019, s. 156) ve bu anlamda açık "bir manifesto olmaksızın yahut açıkça sosyal eleştiri yapmaksızın da dönüştürücü bir güce sahip" oluşu (Bayrak Akyıldız, 2014, s. 27) ile yakından ilgilidir. Nitekim Mehmet Kaplan'ın Dede Korkut'taki alp tipinin değişimi hakkındaki ifadeleri (Kaplan, 2002, s. 19) hatırlandığında, o delilikten (kendi kuvvetine ve çıkarlarına dayalı deforme olmuş bir alplık anlayışından) veliliğe giden bir yolculuğun belki de ilk temsilcisidir.

Sonuç

Dede Korkut anlatmaları içerisinde pek çok açıdan farklı özellikleriyle dikkat çeken bireysel bir konunun ele alındığı Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatması, kahraman tipoloji bakımından alp tipine uymayan bir kahramanın olağanüstü tecrübesini konu edinmektedir. Başlangıcı itibaren anlatmada fiziki kuvveti ile ön plana çıkan Deli Dumrul, kuvveti ile anılan bir kahraman olmayı hedeflemektedir. O; toplumun birliğini, bütünlüğünü ve refahını sağlamak gibi alp tipinin ideallerine sahip bir kahraman değildir. Oğuz toplumunun İslamiyet'i kabul etmekle birlikte, tam olarak şeri kaideye uymayan yaşam şartları ve dünya görüşünün yanında, Deli Dumrul ilahî kudret ile sınanmış ve bunun sonunda ilahî irade karşısında acizliği, zayıflığı ve yalnızlığı ortaya konulmuştur. Anlatma boyunca anti-kahramana has vasıflarıyla karşımıza çıkan Deli Dumrul, sonucunda ilahî kudretin büyüklüğünü, her şeyin onun izni ve emri ile gerçekleştiğini ve yine her işin onun için yapılması gerektiği fikrine ermiş ve değişim gerçekleştirmiş ve Allah'ın affıyla mükâfatlandırılmıştır. Yeniden aile birliğine kavuşan ve toplum içinde kendi yerini belirleyen Deli Dumrul, başlangıcı itibariyle topluma eziyet eden, bireysel idealleri olan bir tip iken toplumu için hizmet eden ve bu anlamda toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasında etkin olan bir kahramana dönüşmüştür. Deli Dumrul'un olumlu bir değişim geçirmesi, bu anlamda erginlenme yolculuğu olarak yorumlanabilir. Ancak, anlatmanın başından sonuna kadar anti-kahraman özellikleri gösteren Deli Dumrul'un değişimini; ilahî iradenin temsilci Azrail ile girdiği ilk mücadelede ve sonrasında canına can bulmak için girdiği dünyevi mücadelede başarısız olması sonucunda ölümü kabullenmiş aciz hali ile değerlendirmek gerekmektedir. Deli Dumrul'un değişimi, olağanüstü bir tecrübe ile ilahî kudretin etkisiyle gerçekleşmiş, kahramanın kendi iradesi dışında olan pasif değişim olarak yorumlanabilir. Yani bu değişim, kahramanın kendi motivasyonu ve iradesi ile gerçekleştirmiş olduğu bir eylemden farklıdır. Yani bu değişim, Deli Dumrul'u anti-kahramandan ayıran bir özellik olarak değerlendirilmesine yol açmaz. Bu noktada alp tipi kahraman tipinin yaygın olarak yer aldığı Dede Korkut anlatmaları içinde bir anti-kahraman olarak Deli Dumrul'un varlığı ve değişiminin, Türk destanlarında İslamiyet'in kabulü ve yerleşik toplum düzenine geçilmesinin ardından gerçekleşen kahraman tipinin değişimiyle ilişkili olabileceği değerlendirilmelidir. Anti-kahramanların toplumun kriz anlarında yükselen varlığı ve toplumu dönüştürücü bir işleve sahip oluşu düşünüldüğünde, Deli Dumrul, delilikten (kendi kuvvetine ve çıkarlarına dayalı deforme olmuş bir alplık anlayışından) veliliğe giden bir yolculuğun belki de ilk temsilcisidir.

Kaynaklar

- Abrams, M. H. (1999). *A glossary of literary terms/ seventh edition*. Heinle & Heinle.
- Bars, M. E. (2014). Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (XVII), 345-357.
- Bars, M. E. (2015). Battal Gazi destanı'nda düşman kahraman tipi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, (12), 264-277.
- Bayrak Akyıldız, H. (2014). Eylemsizlik ve anti kahramanların dönüştürücü gücü üzerine. *Humanitas*, 4, 17-29.
- Beckson, K. & Ganz, A. (1995). *Anti-hero. literary terms a dictionary*. The Noonday Press.
- Boratav, P. N. (1951). Notes sur 'Azrail' dans le folklore turc. *Oriens*, 15(4)(1), 58-79.
- Culea, M. & Suci, A. I. (2017). Between Grand Dreams And Big Failure. *The Anti-Hero in English Literature and Culture*. Interstudia (Revista Centrului Interdisciplinar de Studiu al Formelor Discursive Contemporane Interstud), 21, 50-60.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Akçağ Yayınları.
- Eaton, A.W. (2010). Rough heroes of the new hollywood. *Revue Internationale de Philosophie*, 64, (254)(4), The Philosophy Of Motion Pictures, 511-524.
- Ekici, M. (1999). Dede Korkut kitabı'nda kadın tipleri. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. 1, 123-138.
- Ekici, M. (2002). Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II. *Milli Folklor Dergisi*, S. 54, 11-18.
- Fitch, J. III (2005). Archetypes on screen: odysseus, st. Paul, Christ and the American cinematic hero and anti-hero. *Journal of Religion & Film*, 9(1), 1-15. <https://digitalcommons.unomaha.edu/jrf/vol9/iss1/1>
- Gökyay, O. Ş. (2007). Dedem Korkudun kitabı kitab-ı dedem Korkut âlâ lisan-ı taife-i Oğuzan. Kabalcı Yayınevi.
- URL2- <http://dictionary.reference.com/browse/antihero> E.T. 20.09.2021
- URL3- http://web.cn.edu/kwheeler/lit_terms_A.html#antihero_anchor E.T. 20.09.2021
- URL1- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/antihero> E.T. 20.09.2021

- Campell, J. (2013). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. (Çev. Hatice Mukaddes İlgün) Kabalcı Yayınları.
- Kadiroğlu, M. (2014). *Savaş sonrası (1950-1960) İngiliz tiyatrosunda anti-kahraman.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, M. (2002). *Türk destanı'nda alp tipi. Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 1.* Dergâh Yayınları. ss. 11-20.
- Kaplan, M. (2004). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 3 tip tahlilleri.* Dergah Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (2004). Dede Korkut'un delileri. *Millî Folklor*, 16 (64), 18-24.
- Meeker, M. E. (1992). The Dede Korkut ethic. *international journal of middle east studies* , 24(3), 395-417.
- Ölçer Özünel, E. (2008), "Hoca Nasrettin, kahraman mı anti-kahraman mı, hilebaz mı, bilge mi?", *Millî Folklor*, 78, 22-27.
- Özdemir, A. N. (2018). Tersine bir bildungsroman: tante rosa. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 497-507.
- Pehlivan, G. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda yapı, ideoloji ve yaratım dresden ve vatican nüshalarının mukayeseli bir incelemesi. *Ötüken Neşriyat*.
- Quinn, E. (2006). *A dictionary of literary and thematic terms*, New York: Facts On File.
- Rossi, E. (1999). *Dede Korkut Kitabı üzerine araştırma.* (Çev. Mahmut Şakiroğlu) . *Erdem*, 12(34), 183-276.
- Smith, D. G. (2013). "ommon traits of an antihero, <http://www.davidglensmith.com/wcjc/1302/slides/slides07-Antiheros.pdf>. E.T. 20.09.2021
- Turan Tilbe, B. (2019). Antik kahramandan anti kahramana: kahraman kavramının kökeni ve gelişimi. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi*, 6(1), 142-158.
- Yaşar, E. (2020). *İkinci dünya savaşı sonrası alman dilinde yazılan tiyatro oyunlarında anti kahraman.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Zahidoğlu, V. (2000). Kitab-ı Dede Korkut'un metni üzerine. *Atatürk Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 79-93.